

דף שבועי

בס"ד

פרשת בהר, תשפ"ד, מספר 1570

והארץ לא תימכר לצמיתות כי לי הארץ מיכאל קנובסקי

חקלאות לשרוד שנתיים ברציפות בלי לזרוע את האדמה, התורה מבטיחה כאן במפורש שהקב"ה ייתן שפע של יבול בשנה השישית, לפני שנת השמיטה, שיספיק ליושבי הארץ עד שיוכלו לקצור שוב את היבול בשנה שלאחר שנת היובל.

אבל, ישנו היבט אחד של שנת היובל שנהיה קשה יותר ויותר לקיימו ככל שחלפו השנים מאז כיבוש הארץ וחלוקתה בזמן יהושע. הכתוב אומר: "וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַר לְצִמְתוֹת כִּי לִי הָאָרֶץ" (וי' כה:כג), וגם "בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשׁוּבוּ אִישׁ אֶל אֶחְזָתוֹ" (שם:יג). כל השדות, גם אלה שנמכרו, חוזרים לבעליהם בשנת היובל. לדוגמה, מישהו מאחד שבטי ישראל קיבל נחלה של 100 דונם בזמן חלוקת הארץ בימי יהושע. נניח שהיו לו חמישה בנים, ולבנים שלו חמישה בנים כל אחד. לצורך הפשטות, נניח שהיה שלום ושלווה בארץ כי הלכו בחוקות ה' ומשפטיו, ולכן ישבו לבטח על אדמתם. בשנת היובל הראשונה, יכול להיות בהחלט, שאותו נוחל ראשוני, פטריארך המשפחה, עדיין בחיים. אם לא, אזי בניו ירשו אותו, ובשנת היובל זכה כל אחד בנחלה של 20 דונם (בהנחה שאין בכור זכר). נחלה כזו היה בה די והותר לצורכי פרנסת משפחה. אבל, אם מצב זה נמשך עוד כמה יובלים, באיזשהו שלב, בשנת יובל עתידית, כל צאצא של אותו אב מייסד אמור היה לקבל חלקת אדמה שבקושי יוכל לעמוד עליה, שלא לדבר על הצד הבירוקרטי, שבו אלפי או עשרות אלפי צאצאים צריכים לחלק ירושה ליותר ויותר חלקים, שמספרם עולה באופן אקספוננציאלי בכל יובל.

זוהי אולי שאלה מסוג השאלות של מה היה קורה אילו לא חטאו ישראל בחטא העגל או המרגלים, איך היה עם ישראל נראה היום, ואכן אין לכך תשובה חד-משמעית. כיוון שבני ישראל לא קיימו את מצוות שמיטה ויובל בימי בית ראשון, אפשר לומר שמצוות יובל היא כמו מצוות 'עיר הנידחת' או 'בן סורר ומורה', שעליהן אמרו חז"ל שלא תתקיימנה לעולם, והן נכתבו בתורה רק על מנת לתת שכר לדורשיהן. אבל ישנו זוהר בפרשת פקודי המקשה על סברה זו (ח"ב רכ., תרגום חופשי לעברית):

בתוכחה שבפרשת בחקתי כתוב: "כָּל יְמֵי הַשָּׁמָה תִּשָּׁבֵת אֶת אֲשֶׁר לֹא שָׁבַתָּה בְּשַׁבְּתֶיכֶם בְּשַׁבְּתֶיכֶם עָלְיָהּ" (וי' כו:לה). רש"י מסביר שגלות בבל ארכה שבעים שנה כנגד שבעים שנות שמיטה ויובל שבני ישראל לא קיימו בזמן ישיבתם על אדמת ארץ ישראל. רש"י מאריך ומחשב את שנות השמיטה והיובל עד גלות בבל, וכך מוכיח את טענתו.

ברייאת המובאת במסכת ערכין (לד ע"ב) מציבה שני תנאים כדי שמצוות יובל תתקיים: (א) שכל השבטים יהיו בארץ ישראל. (ב) שכל שבט ושבט ישב על האדמה שקיבל בנחלתו. וכך כתוב:

דתניא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות שנאמר (וי' כה:י): "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה" בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן. יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יהא יובל נוהג? תלמוד לומר: "לכל יושביה" בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין.

כך נפסק גם בהלכות שמיטה ויובל לרמב"ם (פרק י הלכה ח). לכן, מצוות יובל לא נהגה במשך כל זמן בית שני, וכנראה גם לא תונהג עד שישב כל שבט בנחלתו, לאחר עליית כלל ישראל לארץ ישראל.

מה היה קורה אילו קיימו בני ישראל את המצוות בתקופת בית ראשון? עם ישראל היה ממשיך לשבת בארץ, וכל שבט היה יושב על מקומו. איך בפועל היו אמורים לקיים את מצוות יובל? בית דין היה מכריז על שנת היובל והיו תוקעים בשופר. העבדים העבריים היו משתחררים, ולמרות שזה היה פוגע במשק שנשען על עבדים, עדיין נשארו עבדים כנעניים. כמובן שאפשר היה גם לשכור פועלים ולקיים כך את המשק. בנוסף, האיסור על עבודות חקלאיות ביובל, כמו בשנת השמיטה, הפחית את הצורך בעבדים. באשר ליכולת הכלכלית של החברה הישראלית המבוססת על

* ד"ר מיכאל קנובסקי, עורך מדעי ובוגר הכולל והמחלקה לביולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

תמכר לצמיתת פי לי הארץ. כלומר, בבתי מושב עיר חומה, קרי נדל"ן לא חקלאי, לתורה אין בעיה שהבית יימכר "לצמיתות לקונה אותו לדורותיו", גם אם משפחתו של המוכר גרה שם במשך דורי דורות. ומה עם הקרקעות החקלאיות שהתורה מדגישה שאסור למכור אותם לצמיתות? מהדגשת המילה "לצמיתות" הגמרא (בבא מציעא עט ע"א) לומדת שמי שמוכר את שדהו לשישים שנה, ויובל בהכרח יחול בתוך שנות המכירה, השדה אינו שב לבעליו ביובל אלא לאחר שישים שנה. כך פסק גם הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פרק יא הלכה ב), שרק קרקע שנמכרה ללא הגבלת זמן שבה לבעליה ביובל. לפי זה, ראובן שמכר את הקרקע שלו לשמעון לאלף שנים, הקרקע אינה שבה לבעליה ביובל. לכן, עקרונית ניתן להנהיג מצוות יובל בארץ ישראל באופן שלא יפגע בצורה קשה בקנייני נדל"ן בארץ. בשונה מפרוזבול, שלכאורה הוא כנגד מצוות התורה של שמיטת כספים, שאותו תיקן הלל כדי שלא תינעל הדלת בפני הלויים, כאן התורה עצמה מדגישה שיש אפשרות לקיים את מצוות יובל גם בחברה חקלאית.

למצוות יובל ישנם מסרים חשובים ביותר, הן בין אדם למקום ("כי לי כל הארץ"), והן בין אדם לחברו ("וקראתם דרור בארץ לכל יושביה"). אין פלא, אפוא, שהיא קסמה לאנשים רבים. הפסוק "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה" (וי' כה:ז) חרות על פעמון החירות בפילדלפיה. מצוות היובל הדהדה ברעיון הציוני מראשיתו, גם אצל ראשי הציונות הלא דתיים. לכן הוחלט בוועידה הציונית השנייה על הקמת 'קרן קיימת לישראל', שמטרתה הייתה שלא למכור קרקעות שנגאלו בארץ ישראל לצמיתות, אלא רק להחכיר אותם לתקופה של 49 שנה.

תורתנו נכתבה לפני אלפי שנים במציאות של אותם זמנים, אבל היא נצחית ואקטואלית גם לימינו. יהי רצון שנזכה לראות את חידושה של מצוות היובל במהרה בימינו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אמר רבי שמעון, באותו זמן שיתעוררו מתי עולם ויתכנסו בארץ ישראל... ובאותו זמן שיתעוררו כל החייל הגדול הזה, כולם ילכו לחלק אבותיהם, זה לחלק אבותיו וזה לחלק אבותיו, כמו שכתוב 'תשובו איש אל אחוזתו'.

אפשר לשער ולדמיין כמה צאצאים יהיו על כל נחלה אחרי כשלושת אלפים שנה. קל לתרץ שהזהר לא מתפרש פשוטו כמשמעו, ושרבי שמעון מדבר יותר על רובד הדרש והסוד. אבל גם הרמב"ם פוסק להלכה שעתידה מצוות יובל להתחדש, וכך הוא כותב: "לעתיד לבוא, בביאה שלישית, בעת שיכנסו לארץ, יתחילו למנות שמיטין ויובלות" (הלכות שמיטה ויובל פרק יג הלכה טז). אומנם הרמב"ם פסק שיובל יתקיים רק כשכל השבטים יהיו בארץ ושכל אחד יכיר את חלקו וישב בה, אבל אולי סבר שלעתיד לבוא, כל אחד יידע על פי נביא את ייחוסו לפי השבטים, וכל אחד יישב בארץ אחוזתו לא לפי חלוקת יהושע אלא לפי חלוקת יחזקאל הנביא. אם אכן כך, תיפתר בעיית הצפיפות, כי לפי פרק מ"ח ביחזקאל, ארץ ישראל מחולקת לקווים ישרים ולחלקים שווים מצפון לדרום. הגבול המערבי הוא הים, אך הגבול המזרחי אינו מוזכר שם. על הפסוק "ה' בָּדַד יִנְחֹנֶה" (דב' לב:יב) נאמר במדרש הגדול:

אמר להן הקב"ה עתיד אני לעשות אתכם נוחלין מסוף העולם ועד סופו שנאמר "מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד" (יח' מח:ב). מה ת"ל "אשר אחד"? ...אלא מלמד שכל שבט ושבט עתיד ליטול חלקו מתחילת המזרח עד סוף המערב אורך על רוחב עשרים וחמשה אלפי קנים שהן שבעים וחמשה מיל.

לפי הסברו של המדרש הגדול (ועוד מדרשים ומפרשים אחרים), הגבול המזרחי אינו מוזכר במפורש בפרק מ"ח ביחזקאל כי הוא יכול להתרחב. אולי כך דמיין רבי שמעון את הקמים בתחיית המתים חוזרים איש איש לנחלת אבותיו, ואולי זו הסיבה שהרמב"ם פסק שיובל יחזור לעתיד לבוא. מה יעשו כל גרי הצדק וצאצאיהם שהפכו חלק אינטגרלי מעם ישראל, אך אין להם ייחוס שבטי? תשבי יתרץ קושיות ובעיות.

האם יכלו עם ישראל לקיים טכנית את מצוות יובל בתקופת בית ראשון? לעניות דעתי, כן. כאמור, כתוב בתורה: "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו", ומצווה זו נהייתה בעייתית יותר ויותר במשך הדורות. בפרשתנו, התורה מבחינה בין נחלות לבין בית מושב עיר חומה. בבית מושב עיר חומה, יש למוכר אפשרות לגאול את הבית מיד הקונה רק במשך שנה אחת, ואם המוכר לא גאל את הבית בפרק זמן קצר זה, "וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר בָּעִיר אֲשֶׁר לֹא [לו] חֵמָה לְצִמְיֻתָּהּ לְקִנְיָהּ אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בְיָבֵל" (וי' כה:ל). לעומת זאת, שדות חקלאיים שהיו מקור הפרנסה העיקרי של החברה החקלאית, שם התורה מדגישה "וְהָאָרֶץ לֹא